

Negen doden op de IJsselkade

Door Jan Kreijenbroek

Kort voor de Bevrijding, april 1945, zijn in Zutphen nog dertien mensen dood geschoten. Vier van hen in de buurt van het Huis van Bewaring, de andere negen op de IJsselkade.

De IJsselkade met de plaats waar de executies plaatsvonden

Hieronder vindt u het verhaal, zoals het grotendeels is afgedrukt in het boek 'Zutphen in oorlogstijd':

Voorganger was niet krachtig genoeg

Op 21 januari 1945 vindt er in Zutphen nog een commandowisseling plaats bij de SD. *Untersturmführer* [Ludwig Heinemann](#) wordt dan *Kommandoführer*.

De *Befehlshaber der Sicherheitspolizei* heeft hem de volgende taken opgelegd: a. het veiligstellen van vervoer en materiaal voor de Duitse troepen; b. zorgen voor voldoende arbeidskrachten ten behoeve van de *Organisation Todt* (weigeraars mogen zo nodig tot werken gedwongen worden) en c. de strijd aanbinden met de verzetsgroepen.

Binnen zeer korte tijd

Zijn collega uit Lochem vertelt hem dat hij is benoemd omdat zijn voorganger niet krachtdadig genoeg is opgetreden... Daarom wordt aan verzetsgroepen speciale aandacht besteed en het lukte hem, volgens zijn zeggen, binnen zeer korte tijd de volgende verzetsgroepen op het spoor te

komen: Ordedienst, Raad van Verzet, Knokploeg Nederland, Landelijke Organisatie, Het Parool, C.P.N. en de illegale spoorwegorganisatie.

In de maanden dat hij in Zutphen werkt worden door zijn commando ongeveer 200 personen gearresteerd waaronder zo'n 50 zware gevallen. Hieronder verstaan de SD-functionarissen ondermeer diegenen die rechtstreeks dan wel zijdelings bij het illegale werk zijn betrokken.

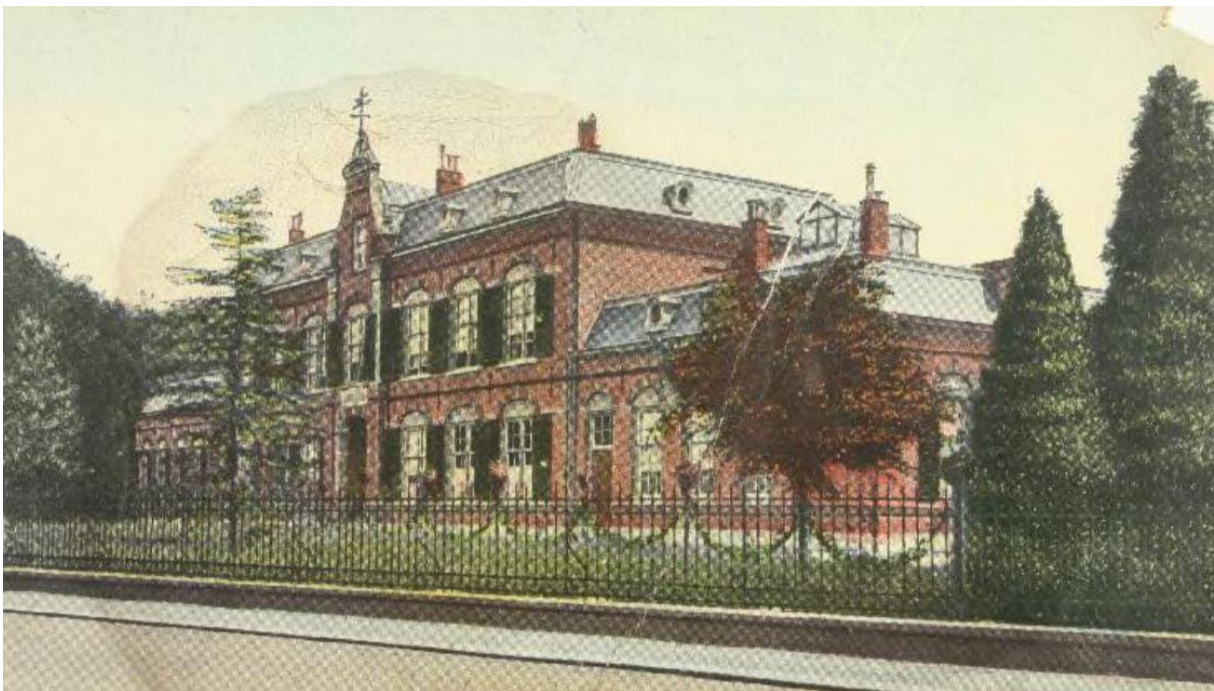
Verscherpt verhoor

Iemand die het Verzet financieel steunt is een zwaar geval, Een politieman die onderduikt zonder zijn wapen mee te nemen is geen zwaar geval en wordt hij na arrestatie in een Lager opgespoord dan kan hij daarvoor doodgeschoten worden.

Het in bezit hebben van één illegaal blad is geen zwaar geval - van meerdere wel. Gevangenen waar mogelijk veel van afhangt mogen, na toestemming van de Dienststelle Lochem, verscherpt verhoord worden.

Verschillende personen maken later bij het proces tegen Heinemann melding van mishandelingen door middel van slaan en schoppen. In sommige gevallen wordt gebruik gemaakt van grammofoonmuziek om het kermen van de mishandelden niet te horen.

Het Rode Kruis brengt op 26 maart samen met enkele mensen van de hulppolitie twee stoffelijke overschotten naar het lijkenhuisje van het Algemeen Ziekenhuis.

Het Algemeen Ziekenhuis bij de Coehoornsingel

Naar het lijkenhuisje

De *Sicherheitspolizei* heeft hierom gevraagd met de mededeling dat de twee, de 57-jarige J. Telkamp en de 28-jarige C.J. Sprokkereef uit Ruurlo, tijdens de vlucht zijn neergeschoten.

Op de avond van 30 maart worden weer twee stoffelijke overschotten overgebracht van het Huis van Bewaring naar het lijkenhuisje van het ziekenhuis. Deze mensen, de 22-jarige H.J. ten Have en de 41-jarige J.H.B. ten Barge uit Eibergen zijn volgens een mededeling van SD HD standrechtelijk terechtgesteld.

Opdracht ontruiming Huis van Bewaring

Eind maart 1945 krijgt Heinemann van de *Gefechtskommandant* de opdracht het Huis van Bewaring in Zutphen te ontruimen. Hij meldt dat aan zijn chef *Sturmführer* Haaze in Lochem; hij vraagt hem instructies ter zake van de gevangenen.

Deze komt terug met op de aan Haaze gerichte brief een kanttekening dat hij - Haaze - de toestand in Zutphen niet kan beoordelen maar dat Heinemann als commandant ter plaatse "nach pflichtgemässen Ermessen moet handelen.

Omdat Zutphen op dat moment al tot gevechtsgebied is verklaard, hoeft hij Haaze niet om een beslissing te vragen. Hij doet dit wel om - naar hij later verklaart - zich te oriënteren.

Standrechtelijk kunnen worden doodgeschoten

Na ontvangst van het bericht uit Lochem besluit hij tot fusillering van de zogenaamde zware gevallen over te gaan. Dit mag hij doen omdat de *Beehlshaber der Sicherheitspolizei in der Niederlande* een algemeen bevel heeft uitgevaardigd dat personen van wie bewezen is dat ze terroristen zijn, standrechtelijk doodgeschoten kunnen worden indien plaatselijke gevechten begonnen zijn dan wel dat er sprake is van '*drohende Ortskampf*'.

Na bestudering van de akten en verklaringen komt hij tot de slotsom dat een 16-tal personen daarvoor in aanmerking komt. Bij nadere bestudering besluit hij vier personen - van wie de zaak niet goed is onderzocht - af te laten vallen.

Tijdens zijn proces in december 1946 (hij wordt dan ter dood veroordeeld en het vonnis wordt ook voltrokken) wordt aan Heinemann gevraagd waarom hij de gevangenen niet naar elders heeft overgebracht in plaats van hen te doden.

Eén auto en maar 15 liter

Naar zijn zeggen heeft hij dat niet gedaan omdat hij maar een auto ter beschikking heeft en slechts 15 liter benzine.... Bovendien was er in de omliggende plaatsen aan de andere kant van de IJssel geen geschikte plaats om bedoelde zware gevallen onder te brengen.

Op 31 maart omstreeks 18.00 uur krijgen ‘opperwachtmeester Wiebe (berucht SD-er rondom Nijmegen), Roters (zie onderaan), Bakkenes en Van Zanten van de SD Dienststelle Zutphen de mededeling dat ze om 20.00 uur met hem mee moeten naar het Huis van Bewaring.

Daar maakt hij op het kantoor van de Duitse directeur Hamann een duplicaat van de lijst met namen van de personen die gefusilleerd zullen worden en geeft hij aan de directeur opdracht de volgende personen te laten halen:

W van Benthem, H.J. Boxtart, B. Dijkstra, A. Gerritsen, G. Hartogh, F.W.L, baron van Heemstra, H.J. Lammers, H.H. Lier, G. Hartogh, A.C. baron Oskam, D.J. Sonnenberg en H. Westhof.

Beneden in de gang krijgen twee SD-ers opdracht de mannen twee aan twee met touwen te boeien. Met de andere twee neemt hij de lijst nog een keer door en komt tot de conclusie dat Dijkstra en Westhof alsnog moeten afvallen.

Hij heeft het plan om de gevangenen op de spoorbrug te fusilleren en ze daarna in het water te gooien omdat hij het niet wenselijk acht dat de plaatselijke politie de beschikking krijgt over de lichamen.

Huis van Bewaring in Zutphen

Vervolgens krijgen de SD-mensen de opdracht vier personen in een auto te laten plaatsnemen en daarmee naar de IJsselkade te rijden. Hijzelf rijdt eerst nog de IJsselkade af om voor zijn motorfiets een geschikte parkeerplaats te vinden.

Bij de Marspoortstraat geeft hij het bevel de gevangenen uit de auto te halen. Ze krijgen de opdracht in de richting van de rivier te lopen. De vier SD-ers lopen achter hen aan.

Op een gegeven ogenblik roept hij halt waarop de gevangenen blijven staan met de rug naar de SD-ers gekeerd. Kort daarop klinkt het commando 'Feuer' waarop een salvo uit de machinepistolen van de vier mannen volgt.

Nadat is gebleken dat de mannen dood zijn, geeft Heinemann opdracht de touwen door te snijden en hen in de IJssel te gooien. Daarop gaan ze terug naar het Huis van Bewaring om de volgende vier personen op te halen. Die worden op dezelfde wijze omgebracht.

Ten slotte gaan twee SD-ers terug om de laatste twee gevangenen op te halen; zij ondergaan dezelfde behandeling.

Eén van de terechtgestelden [Wouter van Benthem](#) is bij de schietpartij slechts licht gewond geraakt aan de achterzijde van zijn lichaam, maar

kan zich desondanks nog goed bewegen. Maar hij houdt zich dood. Als hij op de grond ligt worden de touwen doorgesneden.

Voordat zij hem in het water gooien trekken zij hem nog zijn laarzen uit. Volgens zijn verklaring is hij weggezwommen en heeft hij nog gekeken of hij zijn edegevangenen kon helpen maar hij heeft niemand meer gezien.

Als iedereen weg is komt hij uit het water en brengt zich vervolgens in veiligheid Omstreeks 23.30 uur komen de vier SD-ers enigszins opgewonden terug op de Dienststelle met de mededeling: 'Sie schwimmen.'

Waar werden deze tien geëxecuteerden van verdacht? Van hen waren er vijf betrokken geweest bij het verspreiden van illegale bladen. Enigen hadden daar ook geld voor ingezameld en bleken in het bezit te zijn van wapens.

Bij twee van hen was een lijst gevonden met namen van personen die de bladen financieel steunden. Enigen van hen werden ook opgepakt. Drie anderen waren lid van de Ordedienst. Bij hen werden wapens gevonden of zij bekenden deze te hebben vervoerd. Eén van hen was instructeur bij die dienst.

Een ander had de taak om in het gebied Zutphen, Apeldoorn en Deventer het spoorwegmateriaal en de spoormensen dusdanig te organiseren dat dit, bij de komst van de bevrijders, direct ingezet kon worden.

Bij zijn arrestatie was hij in het bezit van diverse persoonsbewijzen. De tiende was betrapt bij het stelen van benzine uit een V-1, Duitslands geheime wapen, hij was in het bezit van een groot aantal valse papieren.

Kranslegging IJsselkade op plaats waar de gevangenen zijn gefusilleerd, 1945.

*HIER VIELEN 9 VADERLANDERS OP GRUWZAME WIJZE
31-3-45*

Roters

Kurt J. Roters ter dood veroordeeld

Arnhem, 21 April 1948. Het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem heeft de 25-jarige SD-er en naaste medewerker van de beruchte Ludwig Heinemann, Kurt J. Roters, ter dood veroordeeld. Roters werkte in tal van plaatsen in Gelderland en Overijssel voor de SD. Hij werd schuldig bevonden aan het doodschieten van een Engels officier bij Vorden in Oktober 1944 en twee illegale werkers in maart 1945 te Zutphen. Voorts nog aan arrestaties van Joden in Overijssel.